

UDZIELANIE NAGRÓD I STOSOWANIE ŚRODKÓW DYSCYPLINARNYCH WOBEC NIELETNICH UMIESZCZONYCH W ZAKŁADACH POPRAWCZYCH

Krzysztof WorekUniwersytet Warszawski
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Kryminalistyki
ORCID: 0000-0003-4515-4129
e-mail: k.worek@uw.edu.pl**ABSTRAKT:**

Przedmiotem artykułu jest problematyka udzielania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych w zakładach poprawczych. Odpowiednio prowadzony proces resocjalizacji jest kluczowy dla umożliwienia silnie zdemoralizowanym nieletnim funkcjonowania w społeczeństwie. Przedstawione zostały ramy prawne i historyczne funkcjonowania w Polsce zakładów poprawczych. Omówiono sposoby oddziaływania w postaci nagród i środków dyscyplinarnych przewidzianych przez obecnie obowiązujące przepisy. Wyniki badań przeprowadzonych wśród pracowników zakładów poprawczych pozwoliły na zobrazowanie popularności i częstotliwości stosowania poszczególnych środków oddziaływania. Następnie podjęta została dyskusja na temat konsekwencji wynikających z uzyskanych wyników i możliwych dalszych badań w tym zakresie.

Słowa kluczowe:

nieletni, zakłady poprawcze, nagroda, środek dyscyplinarny, resocjalizacja

Granting rewards and applying disciplinary measures to juveniles placed in correctional facilities

ABSTRACT:

The subject of the article is the problem of rewards and disciplinary measures in correctional facilities. A properly conducted process of re-socialization is crucial for allowing strongly demoralized juveniles to function in society. The legal and historical framework of correctional facilities in Poland is presented, and the tools of

1 Niniejszy tekst stanowi rozwinięcie badań prowadzonych pod kierunkiem dr Małgorzaty Dziewanowskiej z Zakładu Kryminologii Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego w ramach Programu Tutorialnego Stowarzyszenia Naukowego Collegium Invisibile. Zarząd Stowarzyszenia nie miał żadnego wpływu na treść pracy. Dziękuję Pani Doktor za pomoc w przygotowaniu i przeprowadzeniu badań omówionych w treści pracy.

influence in the form of rewards and disciplinary measures provided for by current legislation are discussed. The results of surveys conducted among the employees of correctional facilities allowed for illustrating the popularity and frequency of application of particular means of influence. Then a discussion of the consequences arising from the obtained results is presented and possible further research in this area suggested.

Keywords:

juveniles, correctional facilities, reward, disciplinary measure, re-socialization

1. Wprowadzenie

Zjawisko popełniania przez nieletnich czynów karalnych oraz występowania w tej grupie oznak demoralizacji zauważono na długo przed prawnym zdefiniowaniem tych pojęć. Informacje na ten temat, przekazane jednakże w formie zdecydowanie odbiegającej od współcześnie używanej, można odnaleźć już w źródłach starożytnych i średniowiecznych². W większości przypadków nieletnich traktowano jak „małych dorosłych” i wymierzano łagodniejsze kary, opierając się m.in. na względach natury humanitarnej³. Podejście to zaczęło ulegać zmianie w XIX w., kiedy to, ze względu na skalę tego zjawiska⁴, tzw. przestępczość nieletnich⁵ stała się istotnym problemem społecznym. Odpowiedzią na ten trend stało się powołanie w 1899 r. w Chicago pierwszego sądu dla nieletnich, stanowiącego istotny krok w stronę stworzenia nowoczesnego modelu postępowania wobec nieletnich⁶. W państwach europejskich tego rodzaju sądy zaczęły powstawać już w kolejnej dekadzie – na Węgrzech, w Austrii i w Niemczech w 1908 r.⁷

W Polsce sądy dla nieletnich powstały wkrótce po odzyskaniu niepodległości – zostały utworzone już w 1919 r., na podstawie dekretu Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie utworzenia sądów dla nieletnich⁸ oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 1919 r. w przedmiocie urzędzenia sądów dla nieletnich⁹.

Wkrótce później przystąpiono do prac nad ustawowym uregulowaniem tej problematyki. Przedstawiony w 1921 r. projekt ustawy o sądach dla nieletnich nie wszedł w życie, ale wyznaczył pewne kierunki przyszłych działań, proponując położenie nacisku na stosowanie nie kary, a środków wychowawczych, co było wówczas podejściem innowacyjnym¹⁰. Sferę tę uregulowano dopiero, chociaż jedynie częściowo, w art. 6977 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny¹¹. Pomimo faktu, że w warstwie jurystycznej przepisy kodeksu były kontynuacją projektu z 1921 r., to jednak obowiązywały aż do 1983 r.¹², kiedy to zostały zastąpione przez obecną ustawę z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹³.

2 Zob. M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 19 i n.

3 V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 65.

4 B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 23 i n.

5 Określenie to, chociaż oparte na treści przepisów, jest w doktrynie krytykowane ze względu na niezdolność nieletnich do zawinienia, a zatem także do popełniania przestępstw, zob. M. Mączyńska, *Nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich – zagadnienia wybrane*, „Palestra” 2016, nr 5, s. 34.

6 K. Worek, *Ewolucja zasad postępowania wobec nieletnich na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat*, [w:] K. Łukomiak (red.), *Prawo w Polsce 2000–2020*, Archaegraph, Łódź 2020, s. 330.

7 M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach...*, op.cit., s. 30.

8 Dekret Naczelnika Państwa w przedmiocie utworzenia sądów dla nieletnich, Dz.Pr.P.P. 1919 Nr 14, poz. 171.

9 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 26 lipca 1919 r. w przedmiocie urzędzenia sądów dla nieletnich, Dz.Pr.P.P. 1919 Nr 63, poz. 378.

10 M. Mączyńska, *Prawo nieletniego sprawcy czynu zabronionego do rzetelnego procesu sądowego na tle obowiązujących i projektowanych przepisów prawa polskiego oraz standardów międzynarodowych*, Akademia Frycza-Modrzewskiego, Kraków 2017, https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/28073/MACZYNSKA_Prawo_nieletniego_sprawcy_czynu_zabronionego_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 12.01.2022].

11 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932 Nr 60, poz. 571.

12 T. Bojarski, *Wprowadzenie*, [w:] T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 17.

13 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, t.j. Dz.U. 2018, poz. 969.

Oprócz regulacji prawnych kluczowe jest również stworzenie warunków, w których nieletni mogliby w sposób możliwie najskuteczniejszy uczestniczyć w procesie resocjalizacji. W zależności od tego, na jaki aspekt kładziemy nacisk, „resocjalizacja” może być rozumiana w różny sposób. Encyklopedia PWN definiuje to hasło jako: „ogół zabiegów wychowawczych i terapeutycznych (psychokorekcyjnych), zmierzających do przywrócenia jednostkom niedostosowanym społecznie prawidłowego kontaktu ze społeczeństwem”¹⁴. Na jej efektywność ma wpływ grupa czynników, które możemy podzielić na te w skali mikro oraz na te w skali makro. Do pierwszej grupy zaliczyć można m.in. adekwatność stosowanych metod i technik, umiejętności osób kierujących procesem, środki materialne zabezpieczające możliwość osiągnięcia celu, natomiast do drugiej: politykę kryminalną państwa, stosunek społeczeństwa do przestępstwa, przestępcy i kary, oraz funkcjonowanie organów ochrony prawnej¹⁵. Efektem wprowadzenia na szerszą skalę idei resocjalizacji stało się m.in. stosowanie w więzieniach oddziaływań poprawczych, dzielenie osadzonych na określone kategorie, wprowadzenie diagnostyki penitencjarnej, nauczania czy też zajęć kulturalno-oświatowych¹⁶. Chociaż o resocjalizacji najczęściej mówi się w kontekście oddziaływań penitencjarnych stosowanych w zakładach karnych, to jednak podobne procesy zachodzą również wobec nieletnich, w szczególności umieszczonych w placówkach izolacyjnych, np. w zakładach poprawczych. W literaturze wskazuje się, że jednym z ważniejszych środków oddziaływania wychowawczego jest udzielanie nagród i stosowanie środków dyscyplinarnych¹⁷, które pozwalają na kształtowanie u nieletnich właściwych postaw i zachowań¹⁸.

Celem niniejszego opracowania będzie przedstawienie udzielania w zakładach poprawczych nagród i stosowania środków dyscyplinarnych przewidzianych przez u.p.n. Problematyka ta nie znajduje szczególnie szerokiego zainteresowania wśród osób zajmujących się tą gałęzią prawa. Zjawisko udzielania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych zostanie zobrazowane wynikami badań własnych, przeprowadzonych wśród osób zatrudnionych w tego rodzaju placówkach, i będzie pokazywało w większej skali opinie tych osób niż bezwzględne dane liczbowe. Pozwoli to wprowadzić nowe ujęcie tematu, ponieważ badania opierające się np. na aktach osób umieszczonych w zakładach poprawczych były już prowadzone¹⁹.

2. Przegląd literatury

2.1. Ramy ustrojowe funkcjonowania zakładów poprawczych

Funkcjonowanie zakładów poprawczych przewidziano już w kodeksie karnym z 1932 r. Zgodnie z art. 70: „nieletniego, który po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat, popełnił z rozeznaniem czyn zabroniony pod groźbą kary, sąd skazuje na umieszczenie w zakładzie poprawczym”. Przed wybuchem II Wojny Światowej w Polsce funkcjonowało osiem zakładów poprawczych, z których trzy były przeznaczone dla dziewcząt²⁰. Zmiany w tym zakresie nastąpiły po wojnie. W 1946 r. utworzono trzy zakłady poprawcze, które podlegały Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego²¹. Pierwszym powojennym aktem prawnym, który w szerszy sposób normował problematykę funkcjonowania zakładów poprawczych, było rozporządzenie

14 *Resocjalizacja* [hasło], [w:] Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/resocjalizacja;3967295.html> [dostęp: 12.01.2022].

15 M. Heine, *Efektywność resocjalizacji i jej uwarunkowania*, [w:] M. Prokosz (red.), *Dewiacyjne aspekty współczesnego świata. Przejawy – zapobieganie – terapia*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 47.

16 H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2003, s. 21.

17 Zob. m.in. P. Franków, *Nagrody i kary dyscyplinarne w systemie oddziaływań penitencjarnych*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2011, t. XXVII, s. 195.

18 P. Chomczyński, *Działania wychowawcze w schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych. Socjologiczna analiza interakcji grupowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 100.

19 K. Drapała, R. Kulma, *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze (raport z badań)*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2014, nr 19, s. 204-246.

20 Ibidem, s. 205.

21 Ibidem.

Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 1951 r. – Tymczasowy regulamin zakładów poprawczych²². Akt ten, na przekór swojej nazwie, przetrwał ponad 30 lat. W tym czasie został poddany tylko jednej nowelizacji²³. Został on zastąpiony dopiero aktem wydanym na podstawie obecnie obowiązującej u.p.n. – rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1983 r. w sprawie organizacji i zasad pobytu nieletnich w zakładach poprawczych²⁴. Dalsze zmiany legislacyjne doprowadziły do wydania w 2001 r. rozporządzenia, które funkcjonuje do dziś – rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich²⁵.

Przepisy rozporządzenia w sprawie zakładów poprawczych normują w rozdziale drugim rodzaje i organizację zakładów poprawczych. W § 3 powołanego aktu wskazano, że zakłady poprawcze dzielą się na: resocjalizacyjne (wśród których można wyróżnić zakłady otwarte – młodzieżowe ośrodki adaptacji społecznej, półotwarte, zamknięte i o wzmocnionym nadzorze wychowawczym), resocjalizacyjno-rewalidacyjne i resocjalizacyjno-terapeutyczne. Każdy z tych rodzajów charakteryzuje się odmienną specyfiką organizacyjną i przeznaczony jest dla innej grupy osób, co szczegółowo normują dalsze przepisy.

Zgodnie z danymi prezentowanymi przez Ministerstwo Sprawiedliwości obecnie funkcjonuje w Polsce 27 zakładów poprawczych. Cztery z nich przeznaczone są dla dziewcząt (zakłady resocjalizacyjne – półotwarte), natomiast pozostałe 23 dla chłopców (trzy resocjalizacyjne – otwarte; 12 resocjalizacyjnych – półotwartych; jeden resocjalizacyjny – zamknięty; dwa resocjalizacyjne – o wzmocnionym nadzorze wychowawczym; trzy resocjalizacyjno-rewalidacyjne; dwa resocjalizacyjno-terapeutyczne). W zakładach dla dziewcząt istnieje obecnie 130 miejsc, natomiast dla chłopców 1 147²⁶. Jednakże, zgodnie z danymi uzyskanymi w odpowiedzi na wniosek o udostępnienie informacji publicznej, złożony na podstawie ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej²⁷, w Arkuszu Organizacyjnym na rok szkolny 2020/2021 przewidziane było 128 miejsc dla dziewcząt i 712 dla chłopców²⁸.

2.2. Umieszczenie w zakładzie poprawczym jako środek poprawczy

W art. 5 u.p.n. wskazano, że wobec nieletniego można stosować środki wychowawcze oraz środek poprawczy, jakim jest umieszczenie w zakładzie poprawczym, a także, w określonych przypadkach, karę. Chociaż przepis ten nie wskazuje wszystkich rodzajów środków, które można zastosować²⁹, to jednak wprowadza istotne rozróżnienie, ważne dla rozumienia dalszej części ustawy. Środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym wskazano również w art. 6 pkt 10 u.p.n., który wskazuje działania, jakie sąd rodzinny może podjąć wobec nieletniego. W art. 10 u.p.n. ustawodawca ściśle określił przesłanki pozwalające

22 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 1951 r. – Tymczasowy regulamin zakładów poprawczych, Dz.U. 1951 Nr 67, poz. 468.

23 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 grudnia 1954 r. w sprawie zmiany rozporządzenia o organizacji schronisk dla nieletnich i tymczasowego regulaminu zakładów poprawczych, Dz.U. 1955 Nr 4, poz. 26.

24 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1983 r. w sprawie organizacji i zasad pobytu nieletnich w zakładach poprawczych, Dz.U. 1983 Nr 26, poz. 126 ze zm.

25 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, t.j. Dz.U. 2017, poz. 487, dalej jako: rozporządzenie w sprawie zakładów poprawczych. Stosowanie takiej nazwy wynika z faktu, że niniejsza praca skupia się na zakładach poprawczych, nie poruszając tematyki schronisk dla nieletnich. Również w dalszej części artykułu znaczną część wyводу można odnieść do schronisk dla nieletnich – pozostają one jednak poza treściowym zakresem pracy.

26 *Zakłady Poprawcze i Schroniska dla Nieletnich*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zaklady-poprawcze-i-schroniska-dla-nieletnich> [dostęp: 12.01.2022].

27 Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o otwartych danych i ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego, t.j. Dz. U. 2020, poz. 2176, ze zm., dalej jako: u.i.p.

28 Dane uzyskane w odpowiedzi na wniosek o udostępnienie informacji publicznej, skierowany do Ministerstwa Sprawiedliwości dnia 5 stycznia 2021 r.

29 Nie wspomina m.in. o środkach leczniczo-wychowawczych, leczniczo-opiekuńczych, opiekuńczych czy innych środkach penalnych. Więcej na ten temat zob. V. Konarska-Wrzosek [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 64.

na zastosowanie środka poprawczego. Zgodnie z jego treścią sąd rodzinny może orzec ten środek, jeżeli nieletni dopuścił się czynu karnalnego w rozumieniu u.p.n. i przemawia za tym wysoki stopień demoralizacji oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy okazało się, że inne środki wychowawcze nie przyniosły skutków lub nie rokują resocjalizacji³⁰. Sąd rodzinny może również, korzystając z uprawnienia wskazanego w art. 85 § 1 u.p.n., określić rodzaj zakładu, do którego ma trafić nieletni.

Umieszczenie w zakładzie poprawczym stanowi niewątpliwie najsurowszą konsekwencję spośród przewidzianych w art. 6 u.p.n. Jednak jego celem nie jest w żadnej mierze zaszkodzenie czy też utrudnienie życia nieletniemu. Poprzez podwyższony poziom dyscypliny i zabezpieczeń silnie zdemoralizowani nieletni mają szansę w ramach zakładu poprawczego przejść ponownie proces wychowania, a także uczyć się, co ma umożliwić im funkcjonowanie w ramach społeczeństwa³¹. Jednocześnie środek ten nie może być traktowany jako kara lub też quasi-kara, co znajduje odbicie w jednolitym orzecznictwie³². Andrzej Gaberle wskazuje również, że pojęcia *sui generis* kara lub quasi-kara stanowią wytwór języka prawniczego, a nie prawnego, w związku z czym brak jest podstaw do określenia konsekwencji, które miałyby wynikać z takiego rozumienia środka poprawczego w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym³³.

2.3. Zasady udzielania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych w zakładach poprawczych

Pierwotny tekst u.p.n. nie obejmował przepisów dotyczących udzielania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych wobec nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych. Do 2013 r. przepisy te znajdowały się w rozporządzeniu w sprawie zakładów poprawczych. Ten stan rzeczy musiał jednak ulec zmianie na skutek wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 października 2012 r., U 1/12³⁴. Trybunał w swoim wyroku zakwestionował przepisy rozporządzenia dotyczące przyznawania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych na skutek postępowania wszczętego z wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich³⁵. Jednocześnie, w celu umożliwienia dostosowania regulacji prawnych, orzekł, że przepisy te utracą moc z upływem dwunastu miesięcy od dnia ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw RP. Podstawą takiego rozstrzygnięcia był fakt, że art. 95 ust. 3 u.p.n., będący podstawą prawną do wydania rozporządzenia, którego przepisy zaskarżono, nie zawierał upoważnienia dla Ministra Sprawiedliwości do ukształtowania w tym akcie prawnym systemu nagród i środków dyscyplinarnych funkcjonujących w zakładach poprawczych. Dalej Trybunał wskazał również, że „ustawodawca takiego upoważnienia nie mógł udzielić, ponieważ tego rodzaju regulacje należą do materii ustawowej, gdyż – jak trafnie stwierdził wnioskodawca (s. 13 wniosku) – określają aktualne granice pozbawienia lub ograniczenia [...] wolności”. Orzekł zatem nie o niezgodności z aktami wyższego rzędu konkretnego sposobu uregulowania, ale o niezgodności samego faktu uregulowania tej materii w akcie podustawowym.

Powyższe spowodowało konieczność znowelizowania u.p.n. i umieszczenia w niej materii dotyczącej udzielania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych w zakładach poprawczych. Ustawodawca dokonał tego w ustawie z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw³⁶. Na jej podstawie wprowadzono do u.p.n. rozdział 4a pt. Udzielanie nagród i stoso-

30 Szersze omówienie przesłanek umieszczenia w zakładzie poprawczym – zob. wyrok SN z 23 marca 1983 r., IV KR 60/84, OSNPG 1984, nr 11, poz. 106.

31 V. Konarska-Wrzosek [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach...*, op.cit., s. 94.

32 Zob. np. wyrok SN z 18 września 1984 r., III KR 237/84, OSNPG 1985, nr 2, poz. 29; uchwała składu 7 sędziów SN z 18 czerwca 1985 r., VI KZP 8/85, OSNKW 1985, nr 11–12, poz. 86.

33 A. Gaberle [w:] A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2002, s. 70.

34 Wyrok TK z 2 października 2012 r., U 1/12, OTK-A 2012, nr 9, poz. 103.

35 TK uznał przepisy § 65, § 66, § 7074, § 90, § 91 oraz § 9395 za niezgodne z art. 95 § 3 u.p.n. oraz art. 92 ust. 1 zd. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 ze zm. Zakwestionowane przepisy określały podstawy przyznawania nagród, ich katalog oraz tryb przyznawania, a także podstawy stosowania środków dyscyplinarnych, ich katalog oraz tryb stosowania i dotyczyły zarówno zakładów poprawczych, jak i schronisk dla nieletnich.

36 Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2013, poz. 1165.

wanie środków dyscyplinarnych wobec nieletnich umieszczonych w schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych, którego przepisy weszły w życie z dniem 10 października 2013 r. Należy docenić gwarancyjny charakter wprowadzenia przepisów wkraczających w sferę praw i wolności do ustawy, zamiast umieszczania ich w akcie niższego rzędu³⁷.

Uprawnienie do udzielania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych ustawodawca przyznał dyrektorowi zakładu poprawczego w art. 95ca § 1 u.p.n. Charakter i zakres tego upoważnienia jest jednak sporny. W doktrynie można spotkać zarówno pogląd, że te czynności może podejmować jedynie dyrektor lub pracownik uprawniony do pełnienia obowiązków dyrektora³⁸, jak i twierdzenie przeciwne, zgodnie z którym o nagrodach i środkach dyscyplinarnych może decydować zarówno dyrektor, jak i upoważniony przez niego pracownik³⁹.

W art. 95cb § 1 u.p.n. wskazane zostały przesłanki pozwalające na udzielenie nieletniemu nagrody. Są to: 1) właściwe zachowanie nieletniego, 2) wyróżniające wykonywanie obowiązków, 3) wzorowe przestrzeganie regulaminu, 4) osiąganie bardzo dobrych wyników w nauce. Treść przepisu wskazuje, że przesłanki te nie są sformułowane w sposób szczególnie rygorystyczny. Może to wynikać z faktu, wobec kogo mają one zastosowanie. Młodzi ludzie trafiający do zakładów poprawczych powinni cechować się, zgodnie z wymogiem z art. 10 u.p.n., wysokim poziomem demoralizacji. Takie osoby nie będą raczej od razu skłonne do całkowitego podporządkowania się zasadom panującym w placówce. W związku z tym ustawodawca zastosował metodę, którą można określić jako „małe kroczki” – już sam fakt, że zachowanie jest właściwe zasługuje na nagrodę. Kolejne z przesłanek stawiają już nieco większe wymagania, stanowiąc, że wykonywanie obowiązków musi być „wyróżniające”, przestrzeganie regulaminu „wzorowe”, a wyniki w nauce „bardzo dobre”. Jednocześnie umożliwienie wychowankom stosunkowo łatwego uzyskania nagrody jest godne z założeniami resocjalizacji, która kładzie nacisk na pozytywne bodźce⁴⁰.

Katalog nagród możliwych do udzielenia w ramach zakładów poprawczych został sformułowany w art. 95cc § 1 u.p.n. Obejmuje on szereg środków o bardzo zróżnicowanym charakterze⁴¹. Został on w znacznej mierze przeniesiony z wcześniejszego brzmienia rozporządzenia w sprawie zakładów poprawczych, jednakże wprowadzono kilka istotnych zmian. Dodano możliwość wyrażenia zgody na korzystanie z Internetu lub gier komputerowych, co w obecnych realiach wydaje się słusznym krokiem, mogącym stanowić realną korzyść dla nieletnich. Natomiast z kilku kolejnych form udzielenia nagrody zrezygnowano i nie zostały one umieszczone w omawianym przepisie⁴².

Przewidziane przez u.p.n. możliwości oddziaływania obejmują bardzo zróżnicowane środki. W przypadku nagród są to zarówno różne sposoby chwaleń (np. pochwała, list pochwalny do rodziców lub opiekuna), jak i środki o bardziej wymiernym charakterze (np. nagroda rzeczowa lub pieniężna, podwyższenie kieszonkowego). Możliwe jest też zezwolenie nieletniemu na wykonywanie pewnych niedostępnych wcześniej czynności (np. korzystanie z Internetu, wykonanie przedmiotu lub usługi na użytek własny lub najbliższych) lub nagrodzenie nieletniego poprzez różne formy umożliwienia opuszczenia terenu zakładu.

37 V. Konarska-Wrzošek [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzošek, *Postępowanie w sprawach...*, op.cit., s. 340.

38 Ibidem, s. 340.

39 K. Drapała, R. Kulma, *Powrotność do przestępstwa...*, op.cit., s. 211.

40 A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012, s. 401.

41 Katalog nagród, zawarty w art. 95cc wspomnianej ustawy, obejmuje: pochwałę; list pochwalny do rodziców albo opiekuna; list pochwalny do sądu rodzinnego; zezwolenie na rozmowę telefoniczną na koszt schroniska lub zakładu; nagrodę rzeczową lub pieniężną; zgodę na wykonanie przedmiotu lub usługi w warsztatach szkolnych na potrzeby nieletniego lub jego osób najbliższych; zgodę na korzystanie z Internetu lub gier komputerowych; zgodę na udział w imprezach, zajęciach oświatowych i sportowych oraz szkoleniach poza schroniskiem lub zakładem; skrócenie lub darowanie uprzednio zastosowanego środka dyscyplinarnego; udzielenie przepustki na okres do 3 dni; udzielenie urlopu; podwyższenie kieszonkowego na okres do 3 miesięcy do wysokości 4,5% kwoty bazowej ustalonej dla kuratorów zawodowych na podstawie przepisów o kształtowaniu wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej.

42 Były to: pochwała wobec wychowanków; zgoda na uczęszczanie do szkoły poza zakładem; zgoda na posiadanie wartościowych przedmiotów; zgoda na noszenie własnej odzieży; zawieszenie uprzednio zastosowanego środka dyscyplinarnego; przedstawienie wniosku o przeniesienie z zakładu o wzmożonym nadzorze wychowawczym do innego zakładu; przedstawienie wniosku o przeniesienie z zakładu półotwartego do otwartego; umieszczenie poza zakładem; przedstawienie wniosku o warunkowe zwolnienie z zakładu.

Mogą to być zarówno wyjścia krótkotrwałe (np. zgoda na udział w imprezach lub zajęciach poza zakładem), jak i dłuższe, do których można zaliczyć przepustkę i urlop. Jako ostatnią nagrodę, niepasującą do żadnej z proponowanych kategorii, należy zakwalifikować skrócenie lub darowanie uprzednio zastosowanego środka dyscyplinarnego⁴³.

Ustawodawca wskazał również cztery przesłanki, wynikające z art. 95ce § 1, które pozwalają na stosowanie wobec nieletniego środków dyscyplinarnych: 1) niewykonywanie obowiązków wynikających z ustawy lub regulaminu ustalonego w schronisku lub zakładzie, 2) zachowanie godzące w dobro innych osób, 3) ucieczka ze schroniska lub zakładu, 4) nieusprawiedliwione niepowrótzenie z udzielonego urlopu lub z przepustki. Przepis ten zawiera wyliczenie o charakterze enumeratywnym. Nie ma możliwości zastosowania środka dyscyplinarnego z innego powodu, co stanowi istotną gwarancję dla nieletnich⁴⁴. W § 4 powołanego przepisu wskazano, że środek dyscyplinarny stosuje się niezwłocznie. Zastrzeżenie to jest istotne z punktu widzenia celów towarzyszących stosowaniu tego rodzaju działań. Podobną regulację można zidentyfikować np. w art. 148 § 1 k.k.w. w odniesieniu do kar dyscyplinarnych stosowanych wobec skazanych. Wymóg ten jest istotny z punktu widzenia celu wychowawczego i możliwości połączenia danego zachowania z odpowiednią konsekwencją⁴⁵. *De lege ferenda* należy zauważyć, że przesłanka taka nie występuje w odniesieniu do stosowania nagród, chociaż jej uzasadnienie byłoby takie same – umożliwienie jednoznacznego powiązania danego zachowania z otrzymywaniem nagrody, czyli zastosowanie odpowiedniego wzmocnienia pozytywnego, co być może pozwoliłoby na skuteczność nagród udzielanych w procesie resocjalizacji.

Również katalog możliwych do zastosowania środków dyscyplinarnych, umieszczony w art. 95cf u.p.n., zawiera zróżnicowane możliwości działania⁴⁶. Jest on katalogiem zamkniętym, co uniemożliwia stosowanie wobec nieletnich jakichkolwiek innych środków o takim charakterze. W stosunku do rozporządzenia w sprawie zakładów poprawczych wprowadzono jeden nowy środek dyscyplinarny, przeciwny do nowo dodanej nagrody – cofnięcie zgody na korzystanie z Internetu lub gier komputerowych na okres do trzech miesięcy. Podobnie jak w przypadku nagród, wiele środków usunięto z systemu prawnego⁴⁷.

Podobny podział jak w kwestii nagród można zaproponować w ramach środków dyscyplinarnych, które w wielu przypadkach są pewnego rodzaju odwrotnością nagrody. Mogą one obejmować środki niejako przeciwstawne, np. pochwała-upomnienie, lub polegać na odebraniu wcześniej przyznanej nagrody czy niemożności otrzymania określonej nagrody przez pewien okres. Tu również można wskazać różne formy gania nieletniego (np. upomnienie, nagana, zawiadomienie rodziców lub sądu), środki o charakterze wymiernym (np. obniżenie kieszonkowego), dotyczące możliwości podejmowania pewnych działań (np. cofnięcie zgody na korzystanie z Internetu i gier komputerowych) lub ograniczające możliwość opusz-

43 Oparty na zbliżonych zasadach podział, jednak w odniesieniu do środków przewidzianych przez ustawę z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz.U. 2021, poz. 53 ze zm., zaproponowali T. Szymanowski i Z. Świda, którzy wskazali nagrody wolnościowe, rzeczowe oraz oparte na zatarciu wszystkich lub niektórych kar dyscyplinarnych – T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe, akty wykonawcze*, LIBRATA, Warszawa 1998, s. 319-320.

44 V. Konarska-Wrżosek [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrżosek, *Postępowanie w sprawach...*, op.cit., s. 347.

45 E. Kruk, E. Skrętowicz [w:] T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Postępowanie w sprawach...*, op.cit., s. 290.

46 Katalog środków dyscyplinarnych obejmował: upomnienie; naganę; zawiadomienie rodziców albo opiekuna o niewłaściwym zachowaniu nieletniego; zawiadomienie sądu rodzinnego o niewłaściwym zachowaniu nieletniego; cofnięcie zezwolenia albo nieudzielenie zezwolenia na rozmowy telefoniczne na koszt schroniska albo zakładu na okres do jednego miesiąca, z wyjątkiem rozmów z rodzicami albo opiekunem; obniżenie kieszonkowego na okres do trzech miesięcy nie więcej niż do 0,5% kwoty bazowej ustalonej dla kuratorów zawodowych na podstawie przepisów o kształtowaniu wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej; cofnięcie zgody na korzystanie z Internetu lub gier komputerowych na okres do trzech miesięcy; cofnięcie zgody albo nieudzielenie zgody na udział w imprezach, zajęciach oświatowych i sportowych oraz szkoleniach poza schroniskiem albo zakładem na okres do trzech miesięcy; cofnięcie zgody albo nieudzielenie zgody na wyjście poza teren schroniska albo zakładu na okres do trzech miesięcy; nieudzielenie przepustki lub urlopu przez okres nie dłuższy niż pięć miesięcy w razie ucieczki z zakładu lub nieusprawiedliwionego niepowrótzenia z udzielonego urlopu lub przepustki z zakładu.

47 Były to: upomnienie wobec nieletnich wychowanków; cofnięcie zgody na posiadanie wartościowych przedmiotów lub noszenie własnej odzieży; wystąpienie z wnioskiem o przeniesienie do innego zakładu lub schroniska albo zakładu lub schroniska innego rodzaju; wstrzymanie umieszczenia nieletniego poza zakładem poprawczym; wstrzymanie wniosku o warunkowe zwolnienie nieletniego z zakładu poprawczego.

czenia terenu zakładu (np. cofnięcie lub nieudzielenie zgody na wyjście poza teren zakładu, nieudzielenie przepustki lub urlopu)⁴⁸.

2.4. Badania dotyczące udzielania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych w procesie resocjalizacji nieletnich

Tematyka udzielania nieletnim w procesie resocjalizacji nagród i stosowania wobec nich środków dyscyplinarnych nie znajduje szerokiego zainteresowania, jednakże należy wskazać wyniki dotychczas uzyskane przez innych badaczy.

K. Drapała i R. Kulma, badając temat powrotności do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze, przeanalizowali akta 243 wychowanków z 19 zakładów poprawczych. W tej grupie 202 wychowanków zostało nagrodzonych, co stanowiło 83% próby. Jedną nagrodę otrzymało 6% badanych, 45% otrzymało 2–10 nagród, 48% powyżej 10 nagród, w stosunku do 1% tego nie ustalono. Najczęściej stosowana była pochwała, która mogła przyjąć również formę listu do sądu lub rodziców, którą otrzymało około 90% badanych. 56% otrzymało przepustkę lub urlop, 46% podwyższenie kieszonkowego, 27% telefon na koszt zakładu, 18% nagrody rzeczowe, 9% darowanie wcześniejszej kary, 8% udział w wycieczce lub zajęciach poza zakładem, 6% zgodę na noszenie prywatnych ubrań, 1% wyższą ocenę z zachowania. Ukaranych zostało natomiast 63% wychowanków: 22% jeden raz, 42% 25 razy, 21% 610 razy, 9% 1115 razy, 6% powyżej 15 razy. Najczęściej stosowano upomnienia lub nagany (wobec 78% karanych), wobec 53% karanych wstrzymano udzielanie przepustek bądź urlopów, 10% obniżono kieszonkowe, 7% wstrzymano udział w zajęciach kulturalnych lub sportowych, 5% wstrzymano wyjścia na zajęcia i imprezy poza zakładem, wobec 3% stosowano przymus bezpośredni i umieszczenie w izolatce, a wobec 1% zakaz rozmów⁴⁹. Spośród 243 wychowanków jedynie jedenastu nie otrzymało przepustki, z tego tylko dwóch ze względu na swoje zachowanie. 25% otrzymało 13 przepustek, 25% 45, 30% 610⁵⁰.

S. Śliwa przeprowadził badania sondażowe na temat resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych na próbie 728 nieletnich. Około 65% wychowanków przyznało, że jest nagradzanych za poprawne zachowania, a ponad 70%, że jest karana za złe. Jedna trzecia uznała, że wychowawcy częściej stosują kary. Z twierdzeniem tym nie zgodziło się ponad 28% badanych. Śliwa wskazał, że wychowankowie raczej pozytywnie ocenili system kar i nagród odpowiedni do zachowań, natomiast nieco bardziej negatywnie odnieśli się do częstszego używania kar niż nagród⁵¹.

Badania w Salezjańskim Ośrodku Wychowawczym w Różanymstoku, dotyczące stosowanych tam metod wychowawczych, przeprowadził Łukasz Kalisz. Próba badawcza obejmowała 48 wychowanków oraz 8 wychowawców. 85% wychowanków wiedziało lub raczej wiedziało, jakie konsekwencje czekają ich w razie przewinienia, natomiast 15% nie wiedziało lub raczej nie wiedziało. Wszyscy wychowawcy twierdzili, że wychowankowie są (5) lub raczej są (3) świadomi konsekwencji, które mogą ich spotkać. 42% wychowanków oceniło kary w ośrodku jako zasłużone, 12% jako sprawiedliwe, a 23% jako brutalne lub poniżające. Wśród wychowawców cztery osoby określiły kary jako zasłużone, trzy jako sprawiedliwe, a jedna jako brutalne. Odpowiadając na zdania niedokończone, dotyczące kar w placówce, 77% podało negatywne przymiotniki, 17% pozytywne, a 6% wylczyło przykładowe konsekwencje. Ta część badania nie objęła wychowawców⁵².

48 Inną koncepcję proponuje V. Konarska-Wrzošek, która tworzy następujący podział: środki polegające na moralnym potępieniu naganego zachowania nieletniego i wyrażenia tego w formie przepisanej prawem (upomnienie, nagana); środki polegające na powiadomieniu o zachowaniu nieletniego podmiotów, których opinia jest dla niego ważna i może mieć znaczenie dla jego dalszych losów (zawiadomienie rodziców lub opiekuna albo sądu); środki dyscyplinarne pozbawiające określonych przyjemności, przywilejów lub świadczeń należących się wszystkim wychowankom lub udzielonych wcześniej w formie nagrody (pozostałe środki) – V. Konarska-Wrzošek [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzošek, *Postępowanie w sprawach...*, op.cit., s. 352.

49 K. Drapała, R. Kulma, *Powrotność do przestępstwa...*, op.cit., s. 230-231.

50 Ibidem, s. 232.

51 S. Śliwa, *Wybrane problemy resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*, Wydawnictwa Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu, Opole 2013, s. 128-130.

52 Ł. Kalisz, *Wychowanie bez przemocy w systemie prewencyjnym ks. Jana Bosko*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2011, t. 10, s. 216219.

Marcin Jurczyk przeprowadził badania na grupie 30 wychowanków Zakładu Poprawczego w Zawierciu, dotyczące nagrody w procesie wychowania osób niedostosowanych społecznie. Swój stan wiedzy na temat nagród jako dobrego lub bardzo dobrego określiło 20 badanych, natomiast 10 jako słaby lub znikomy. Natomiast w odniesieniu do stosowania nagród podział ten rozkładał się 18:12. Jedenaście respondentek było za stosowaniem kar, 17 przeciw, a dwie nie miały zdania. Najwięcej wychowanków (6) zdefiniowało nagrodę jako pochwałę lub list pochwalny, na drugim miejscu (3) znalazł się urlop lub opuszczenie placówki. Jednocześnie 19 badanych określiło nagrodę jako coś wyróżniającego. Czternaście badanych dziewcząt stwierdziło, że nagroda umacnia wiarę w siebie i we własne możliwości; sześć – że zachęca do podejmowania coraz trudniejszych działań, cztery – że realizuje potrzebę uznania i sukcesu. Trzy wspomniały o dostarczeniu pozytywnych uczuć, dwie o poczuciu zadowolenia i radości, a jedna o dawaniu przykładu innym. Jako najbardziej skuteczną nagrodę 11 wychowanków wskazało przepustkę, sześć – zgodę na urlop, trzy – list pochwalny do rodziców albo raport pochwalny do sądu, dwie – podwyższenie kieszonkowego, a jedna – zgodę na udział w wycieczkach⁵³.

2.5. Hipotezy badawcze

Na podstawie analizy literatury i dotychczasowych wyników badań postawiono następujące hipotezy badawcze:

- H 1: Najczęściej udzielane będą nagrody oparte na chwaleeniu nieletniego (pochwała, list pochwalny do sądu albo rodziców lub opiekuna);
- H 2: Najczęściej stosowane będą środki dyscyplinarne oparte na ganieniu nieletniego (upomnienie, nagana, zawiadomienie rodziców lub opiekuna, zawiadomienie sądu);
- H 3: Częstsze będzie udzielanie nagród niż stosowanie środków dyscyplinarnych.

3. Metoda

3.1. Zmienne i ich pomiar

Na potrzeby niniejszego badania analizowano jedynie część zmiennych uwzględnionych w przygotowanym kwestionariuszu. Były to:

- płeć;
- rodzaj zakładu poprawczego;
- miasto, w którym znajduje się dany zakład;
- liczba udzielonych w ciągu ostatnich dwóch lat nagród (z podziałem na poszczególne nagrody)⁵⁴;
- liczba nałożonych w ciągu ostatnich dwóch lat środków dyscyplinarnych (z podziałem na poszczególne środki);
- opinia w kwestii najczęściej udzielanych rodzajów nagród w danej placówce;
- opinia w kwestii najczęściej stosowanych środków dyscyplinarnych w danej placówce.

Płeć wskazywano poprzez zaznaczenie właściwej odpowiedzi. Rodzaj zakładu poprawczego wybrano spośród dostępnych możliwości przewidzianych przez Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości

53 M. Jurczyk, *Nagroda w procesie wychowania osób niedostosowanych społecznie*, s. 4-6, <http://www publikacje.edu.pl/pdf/8971.pdf> [dostęp: 13.01.2022].

54 W odniesieniu zarówno do nagród, jak i do środków dyscyplinarnych osoby badane były pytane jak często przyznały poszczególne nagrody lub zastosowały środki dyscyplinarne. Intencją tak zadanego pytania było sprawienie, by w zakresie możliwych odpowiedzi można było zarówno rozumieć samodzielne działanie na podstawie upoważnienia dyrektora, jak również wystąpienie do dyrektora o takie działanie. Większość badanych odpowiedziała na pytania, jednak część wybierała odpowiedź „Nie dotyczy – nie leży to w moich kompetencjach”. Może to wynikać zarówno z wewnętrznego podziału zadań w placówce, jak i z uznania, że chodzi o działanie zupełnie samodzielne, nieudzielane przez dyrektora, w placówkach, w których przyjęty jest taki tryb. Ze względu na obowiązek dochowania rzetelności postanowiono jednakże umieścić w artykule wszystkie uzyskane wyniki.

z dnia 6 lutego 2017 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich⁵⁵. W przypadku miasta, w którym znajduje się dana jednostka, osoby badane były proszone o samodzielne wpisanie nazwy. Liczbę przyznanych w ciągu ostatnich dwóch lat nagród określano poprzez zaznaczenie odpowiedniego pola w tabeli. Obejmowała ona dwanaście wierszy, z których każdy dotyczył określonej nagrody przewidzianej przez u.p.n. Osoby badane wskazywały jak często udzieliły danej nagrody poprzez zaznaczenie odpowiedniego pola spośród następujących:

- nigdy;
- 12 razy;
- 310 razy;
- 1120 razy;
- więcej niż 20 razy;
- nie dotyczy – nie leży to w moich kompetencjach.

Liczbę zastosowanych w ciągu ostatnich dwóch lat środków dyscyplinarnych określano w sposób analogiczny. Tabela obejmowała dziesięć wierszy, z których każdy dotyczył jednego ze środków przewidzianych w art. 95cf u.p.n. Osoby badane również odpowiadały za pomocą zaznaczenia jednej z odpowiedzi, identycznych jak w poprzednim pytaniu. Tabele, w których osoby badane zaznaczały, ile razy udzieliły danej nagrody lub zastosowały określony środek dyscyplinarny, zostały zamieszczone w załączniku do niniejszego artykułu. W przypadku zmiennych dotyczących opinii w kwestii najczęściej udzielanych w danej placówce nagród i stosowanych środków dyscyplinarnych zastosowano dwa oddzielne pytania otwarte, w których osoby badane mogły w swobodny sposób sformułować swoją odpowiedź.

3.2. Przebieg badania

Badania rozpoczęto w styczniu 2021 r. od skierowania do Ministerstwa Sprawiedliwości wniosku o udostępnienie informacji publicznej na podstawie u.i.p. Wnioskowano o przesłanie wykazu obecnie działających zakładów poprawczych wraz z określeniem ich rodzaju oraz liczby osób obecnie umieszczonych w każdej placówce. Uzyskano odpowiedź obejmującą wnioskowane dane za wyjątkiem liczby osób obecnie przebywających w każdym zakładzie. Zamiast tego Ministerstwo przekazało informację o liczbie wg Arkusza Organizacyjnego na rok szkolny 2020/2021, argumentując to kwestią zmienności liczby osób w poszczególnych jednostkach.

Ze względu na brak informacji o liczbie osób obecnie znajdujących się w zakładach oraz za względu na fakt, że problematyka nagród i środków dyscyplinarnych dotyczy wszystkich zakładów poprawczych w równym stopniu, postanowiono zwrócić się do wszystkich jednostek. Wybranie jedynie części podmiotów, nie znając liczby umieszczonych tam osób, mogłoby spowodować znaczne zawężenie próby, w szczególności w sytuacji, w której wnioski trafiłyby do zakładów, w których przebywa znacznie mniej osób niż wynosi liczba miejsc. Katalog nagród i środków dyscyplinarnych jest natomiast przewidziany ustawowo i każda jednostka w tym zakresie opiera się na tej samej podstawie prawnej.

Ze względu na fakt, że grupą badawczą miały pierwotnie być zarówno osoby umieszczone w zakładach, jak i pracownicy, sporządzono dwie oddzielne ankiety z wykorzystaniem narzędzia Google Forms. Jego wybór wynikał z obowiązujących wówczas przepisów związanych z pandemią SARS-CoV-2, które uniemożliwiały przeprowadzenie jakichkolwiek badań w formie stacjonarnej, na terenie jednostek.

W połowie kwietnia zwrócono się w formie mailowej do wszystkich zakładów z zapytaniem o możliwość przeprowadzenia przedmiotowych badań. W przesłanej wiadomości poinformowano o tym, kto prowadzi badanie i na czym ono polega. Wskazano również na możliwość przesłania kwestionariuszy w formie papierowej, a także informowano, że zwrócono się z prośbą do wszystkich zakładów. Wiadomość zawierała również informację, że badania kierowane są zarówno do osób umieszczonych w zakładach, jak

55 Wybierano spośród odpowiedzi: otwarty, półotwarty, zamknięty, o wzmocnionym nadzorze wychowawczym, resocjalizacyjno-rewalidacyjny, resocjalizacyjno-terapeutyczny lub „nie wiem”.

i do pracowników, a także jakie są cele badania, wśród których wymieniono „poznanie praktyki stosowania w zakładach poprawczych nagród oraz środków dyscyplinarnych przewidzianych przez Ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich”. Zwracano również uwagę na kwestie etyczne, obejmujące anonimowość i dobrowolność oraz zbiorczą analizę wyników, niepozwalającą na identyfikację osób je wypełniających. Na końcu znajdowały się linki do właściwych ankiet.

Po upływie około tygodnia nawiązano kontakt telefoniczny z zakładami, od których nie wpłynęły dotychczas żadne odpowiedzi ani wypełnione ankiety, w celu upewnienia się, że wiadomość dotarła.

Łącznie skierowano wnioski do 27 zakładów. Przed wykonywaniem telefonów pierwsze odpowiedzi uzyskano z trzech zakładów. Po rozmowach, w przypadku piętnastu kolejnych informowano, że wniosek jest już u dyrektora lub innej właściwej osoby i oczekuje na decyzję. Kolejna jednostka poinformowała, że za chwilę przystąpi do rozpowszechniania ankiet, a dalsze trzy zakłady informowały, że obecnie nie mogą się tym zająć i proszą o kontakt w późniejszym terminie, jednak wskazane daty wykaczały poza zaplanowane ramy czasowe badania, dlatego nie nawiązywano ponownego kontaktu. Jeden z podmiotów wskazał, że konieczne jest złożenie wniosku do Prezesa właściwego Sądu Okręgowego – po jego przesłaniu i uzyskaniu zgody ankietą była przekazywana do osób badanych. Również jeden zakład poinformował, że konieczne jest złożenie wniosku na specjalnym formularzu – po wykonaniu tej czynności uzyskano odmowną odpowiedź dyrektora. W kolejnej jednostce wskazano, że dla osób tam umieszczonych Internet to nagroda, ale ankiety zostaną przekazane pracownikom. Ostatnie dwa podmioty poinformowały, że obecnie w placówkach jest trudna sytuacja pandemiczna i nie są w stanie w danej chwili zająć się rozdysponowaniem ankiet. Jedna z jednostek, w której ankietą została przekazana do dyrektora, poinformowała, że możliwe jest przesłanie pocztą papierowych ankiet dla pracowników – wówczas wszystkie uzupełnione zostaną zwrócone tą samą drogą, co też uczyniono.

Uzyskano odpowiedzi z łącznie dziesięciu zakładów, w sześciu przypadkach jedynie od pracowników, w trzech od obu grup i w jednym jedynie od osób umieszczonych w zakładzie. W przypadku dwóch ankiet pracowniczych nie wskazano miasta, w którym znajduje się dany zakład, dlatego liczba jednostek, które odpowiedziały może być inna – nie można tego zweryfikować. Według Arkusza Organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości, ze względu na bardzo małą i całkowicie niereprezentatywną liczbę ankiet uzyskanych od nieletnich (22) przy 840 miejscach, uzyskaną dodatkowo jedynie w oparciu o cztery zakłady, postanowiono skupić się przede wszystkim na osobach pracujących w zakładach. Dane uzyskane od nieletnich zostaną przedstawione jedynie ilustracyjnie w dyskusji, w celu umożliwienia porównania wyników w obu grupach.

Jednostki, z których uzyskano ankiety mające stanowić właściwą próbę badawczą, w losowej kolejności oznaczono w celach anonimizacji literami od A do I. Dodano również kategorię dla ankiet, które nie zawierały informacji o mieście, w którym znajduje się zakład.

3.3. Osoby badane

Próba badawcza objęła ostatecznie 63 osoby pracujące w zakładach poprawczych: 21 kobiet (33,3%⁵⁶) oraz 42 mężczyzn (66,7%).

56 Wszystkie dane dotyczące badań własnych, wyrażone w procentach, zaokrąglono do jednego miejsca po przecinku.

Tabela 1. Liczba odpowiedzi z poszczególnych jednostek

Jednostka	Liczba ankiet	Jednostka	Liczba ankiet
A	5 (7,9%)	F	8 (12,7%)
B	1 (1,6%)	G	4 (6,3%)
C	8 (12,7%)	H	19 (30,2%)
D	7 (11,1%)	I	5 (7,9%)
E	3 (4,8%)	b.d.	2 (3,2%)

Źródło: badania własne.

Ankiety pochodziły z następujących typów zakładów poprawczych: półotwarty – 23 (36,5%), zamknięty – 1 (1,6%), o wzmożonym nadzorze wychowawczym – 7 (11,1%), resocjalizacyjno-rewalidacyjny – 28 (44,4%), resocjalizacyjno-terapeutyczny – 3 (4,8%). Jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie.

4. Wyniki

4.1. Częstotliwość stosowania poszczególnych nagród

W celu zbadania, jak często osoby badane w ciągu ostatnich dwóch lat przyznawały poszczególne nagrody, porównano odpowiedzi na pytanie dotyczące każdej z nich, z uwzględnieniem zaproponowanych w narzędziu wariantów odpowiedzi (tab. 2)⁵⁷.

57 W tabeli zastosowano skrócone nazwy poszczególnych nagród w celu zachowania większej przejrzystości. Są one zamieszczone w kolejności przedstawionej w przypisie nr 41, który zawiera również ich pełne nazwy.

Tabela 2. Częstotliwość przyznawania poszczególnych nagród

Nagroda	Nigdy	1–2 razy	3–10 razy	11–20 razy	Więcej niż 20 razy	Nie dotyczy – nie leży to w moich kompetencjach	Brak odpowiedzi
Pochwała	6 (9,5%)	9 (14,3%)	23 (36,5%)	14 (22,2%)	8 (12,7%)	2 (3,2%)	1 (1,6%)
List do rodziców	18 (26,8%)	24 (38,1%)	13 (20,6%)	0	0	3 (4,8%)	5 (7,9%)
List do sądu	26 (41,3%)	20 (31,7%)	9 (14,3%)	0	0	3 (4,8%)	5 (7,9%)
Telefon na koszt zakładu	14 (22,2%)	4 (6,3%)	24 (38,1%)	8 (12,7%)	4 (6,3%)	5 (7,9%)	4 (6,3%)
Nagroda rzeczowa lub pieniężna	6 (9,5%)	10 (15,9%)	26 (41,3%)	9 (14,3%)	7 (11,1%)	4 (6,3%)	1 (1,6%)
Wykonanie przedmiotu lub usługi	26 (41,3%)	12 (19%)	9 (14,3%)	3 (4,8%)	2 (3,2%)	6 (9,5%)	5 (7,9%)
Internet i gry komputerowe	23 (36,5%)	13 (20,6%)	14 (22,2%)	4 (6,3%)	1 (1,6%)	3 (4,8%)	5 (7,9%)
Impreza lub zajęcia poza zakładem	17 (27%)	18 (28,6%)	12 (19%)	7 (11,1%)	0	5 (7,9%)	4 (6,3%)
Skrócenie lub darowanie środka dyscyplinarnego	22 (34,9%)	22 (34,9%)	9 (14,3%)	1 (1,6%)	0	4 (6,3%)	5 (7,9%)
Przepustka	25 (39,7%)	8 (12,7%)	15 (23,8%)	2 (3,2%)	1 (1,6%)	9 (14,3%)	3 (4,8%)
Urlop	28 (44,4%)	3 (4,8%)	13 (20,6%)	3 (4,8%)	3 (4,8%)	9 (14,3%)	4 (6,3%)
Podwyższenie kieszonkowego	15 (23,8%)	7 (11,1%)	23 (36,5%)	8 (12,7%)	3 (4,8%)	4 (6,3%)	3 (4,8%)

Źródło: badania własne.

Jeśli chodzi o stosowanie nagród, to w sześciu przypadkach (list do sądu, wykonanie przedmiotu lub usługi, Internet i gry komputerowe, skrócenie lub darowanie środka dyscyplinarnego, przepustka, urlop) najczęściej wybieraną odpowiedzią było „Nigdy”, w trzech (list do rodziców, impreza lub zajęcia poza zakładem, skrócenie lub darowanie środka dyscyplinarnego) „12 razy”, w czterech (pochwała, telefon na koszt zakładu, nagroda rzeczowa lub pieniężna, podwyższenie kieszonkowego) „310 razy”⁵⁸, jednak w żadnym przypadku nie uzyskano przy jakiejś wartości liczby przekraczającej połowę udzielonych odpowiedzi. W przypadku każdej z nagród procent osób, które wybrały odpowiedź „nigdy”, nie przekroczył 50%. Zsumowano również liczbę wyborów każdego z wariantów, wraz z odsetkiem ogólnej liczby odpowiedzi. Spośród 756 odpowiedzi 226 razy wybrano „Nigdy” (29,9%), 150 razy „1–2 razy” (19,8%), „310 razy” 190 razy (25,1%), „1120 razy” 59 razy (7,8%), „więcej niż 20 razy” 29 razy (3,8%), „nie dotyczy – nie leży to w moich kompetencjach” 57 razy (7,5%), a 45 razy nie udzielono odpowiedzi.

58 Jedna z nagród osiągnęła największą, równą liczbę odpowiedzi w dwóch kategoriach, dlatego liczba nie sumuje się do dwunastu.

Osoby badane zostały zapytane również o to, które nagrody uważają za najczęściej stosowane w swojej placówce. Było to pytania otwarte, a badani mogli dowolnie sformułować swoją wypowiedź. Następnie zliczono, w ilu odpowiedziach każda z nagród wystąpiła (tab.3)⁵⁹.

Tabela 3. Nagrody, które zostały wskazane jako najczęściej udzielane

Nagroda	Nie	Tak
Pochwała	31 (49,2%)	32 (50,8%)
List do rodziców	61 (96,8%)	2 (3,2%)
List do sądu	62 (98,4%)	1 (1,6%)
Telefon na koszt zakładu	55 (87,3%)	8 (12,7%)
Nagroda rzeczowa lub pieniężna	32 (50,8%)	31 (49,2%)
Wykonanie przedmiotu lub usługi	60 (95,2%)	3 (4,8%)
Internet i gry komputerowe	56 (88,9%)	7 (11,1%)
Impreza lub zajęcia poza zakładem	62 (98,4%)	1 (1,6%)
Skrócenie lub darowanie środka dyscyplinarnego	62 (98,4%)	1 (1,6%)
Przepustka	53 (84,1%)	10 (15,9%)
Urlop	58 (92,1%)	5 (7,9%)
Podwyższenie kieszonkowego	40 (62,5%)	23 (36,5%)

Źródło: badania własne.

Wyniki pokazują znaczne zróżnicowanie w zakresie rozkładu odpowiedzi przy poszczególnych nagrodach. Najczęściej wskazywano pochwałę (50,8%), dalej nagrodę rzeczową lub pieniężną (49,2%) oraz podwyższenie kieszonkowego (36,5%). Nagrody te znacznie wyróżniały się w zakresie odsetka wskazań. Jednocześnie aż sześć nagród zostało wskazanych przez mniej niż 10% badanych. Kilku odpowiedzi nie można było jednoznacznie przyporządkować do określonej nagrody z u.p.n. Były to: podwyższona ocena z zachowania i pracy (jeden raz), zezwolenie na rozmowę telefoniczną (trzy razy), zgoda na dodatkową rozmowę telefoniczną (jeden raz).

Hipoteza dotycząca najczęściej udzielanych nagród (H 1) została potwierdzona częściowo. Dane z obu tabel wskazują, że dominującą nagrodą jest pochwała. Uzyskała ona najwięcej wskazań ze wszystkich nagród przy odpowiedziach „więcej niż 20 razy” oraz „1120 razy”, a także jeden z najwyższych w przedziale „310 razy”. Jednocześnie najmniej badanych wskazało, że nigdy jej nie zastosowało (*ex aequo* z nagrodą rzeczową lub pieniężną). Również w odpowiedziach na pytanie dotyczące najczęściej udzielanych nagród została ona wskazana przez największą liczbę respondentów – 50,8%. Inaczej przedstawia się sytuacja w odniesieniu do listów rodziców lub opiekuna albo do sądu. Obie te kategorie nie zostały wskazane ani razu w wariantach „więcej niż 20 razy” oraz „1120 razy”. Jednocześnie aż 18 osób wskazało, że ani razu nie udzieliło nagrody w postaci listu pochwalnego do rodziców lub opiekuna, a 26 osób listu do sądu. Nagrody te nie były również wskazywane jako najczęściej stosowane – list do rodziców/opiekuna uzyskał tylko dwa głosy, a do sądu jeden.

59 W tabeli zastosowano skrócone nazwy poszczególnych nagród w celu zachowania większej przejrzystości. Są one zamieszczone w kolejności przedstawionej w przypisie nr 41, który zawiera również ich pełne nazwy. Możliwe było wskazanie wielu odpowiedzi.

4.2. Częstotliwość stosowania poszczególnych środków dyscyplinarnych

Aby zweryfikować jak często osoby badane stosowały w ciągu ostatnich dwóch lat poszczególne środki dyscyplinarne, dokonano porównania liczby poszczególnych odpowiedzi w odniesieniu do każdego ze środków (tab. 4)⁶⁰.

Tabela 4. Częstotliwość stosowania poszczególnych środków dyscyplinarnych

Środek dyscyplinarny	Nigdy	1–2 razy	3–10 razy	11–20 razy	Więcej niż 20 razy	Nie dotyczy – nie leży to w moich kompetencjach	Brak odpowiedzi
Upomnienie	16 (25,4%)	19 (30,2%)	17 (27%)	7 (11,1%)	2 (3,2%)	2 (3,2%)	0
Nagana	12 (19%)	20 (31,7%)	21 (33,3%)	4 (6,3%)	3 (4,8%)	2 (3,2%)	1 (1,6%)
Zawiadomienie rodzica	30 (47,6%)	20 (31,7%)	4 (6,3%)	2 (3,2%)	1 (1,6%)	3 (4,8%)	3 (4,8%)
Zawiadomienie sądu	35 (55,6%)	18 (28,6%)	4 (6,3%)	0	1 (1,6%)	3 (4,8%)	2 (3,2%)
Cofnięcie telefonów	37 (58,7%)	13 (20,6%)	4 (6,3%)	1 (1,6%)	0	4 (6,3%)	4 (6,3%)
Obniżenie kieszonkowego	28 (44,4%)	9 (14,3%)	14 (22,2%)	5 (7,9%)	2 (3,2%)	3 (4,8%)	2 (3,2%)
Cofnięcie Internetu i gier komputerowych	32 (50,8%)	14 (22,2%)	9 (14,3%)	1 (1,6%)	0	3 (4,8%)	4 (6,3%)
Cofnięcie imprez i zajęć poza zakładem	32 (50,8%)	17 (27%)	4 (6,3%)	2 (3,2%)	0	5 (7,9%)	3 (4,8%)
Cofnięcie wyjść poza zakład	30 (47,6%)	16 (25,4%)	6 (9,5%)	2 (3,2%)	0	5 (7,9%)	4 (6,3%)
Nieudzielenie przepustki lub urlopu	33 (52,4%)	16 (25,4%)	5 (7,9%)	0	0	6 (9,5%)	3 (4,8%)

Źródło: badania własne.

W zakresie stosowania środków dyscyplinarnych, w przypadku ośmiu z nich (zawiadomienie rodzica, zawiadomienie sądu, cofnięcie telefonów, obniżenie kieszonkowego, cofnięcie Internetu i gier komputerowych, cofnięcie imprez i zajęć poza zakładem, cofnięcie wyjść poza zakład, nieudzielenie przepustki lub urlopu) najczęściej wybierano odpowiedź „nigdy”, po jednym razie natomiast „12 razy” (upomnienie) oraz „310 razy” (nagana). W przypadku pięciu odpowiedzi „nigdy” została wybrana przez więcej niż połowę badanych (zawiadomienie rodzica, zawiadomienie sądu, cofnięcie Internetu i gier komputerowych, cofnięcie imprez

60 W tabeli zastosowano skrócone nazwy poszczególnych środków dyscyplinarnych w celu zachowania większej przejrzystości. Są one zamieszczone w kolejności przedstawionej w przypisie nr 46, który zawiera również ich pełne nazwy.

i zajęć poza zakładem, nieudzielenie przepustki lub urlopu). Zsumowano również, ile razy została łącznie zaznaczona każda z odpowiedzi. Spośród 630 wyników „nigdy” wybrano 285 razy (45,2%), „12 razy” 162 razy (25,7%), „310 razy” 88 razy (14%), „1120 razy” 24 razy (3,8%), „więcej niż 20 razy” 9 razy (1,4%), „nie dotyczy – nie leży to w moich kompetencjach” 36 razy (5,7%), a 26 razy nie udzielono odpowiedzi (4,1%).

Analogicznie jak w przedmiocie udzielanych nagród, badani zostali zapytani o opinię w kwestii najczęściej stosowanych w swoich placówkach środków dyscyplinarnych, co również zostało sformułowane w formie pytania otwartego. Liczbę osób, które wskazały poszczególne środki, zamieszczono w poniższej tabeli (tab. 5)⁶¹.

Tabela 5. Środki dyscyplinarne, które zostały wskazane jako najczęściej stosowane

Środek dyscyplinarny	Nie	Tak
Upomnienie	40 (63,5%)	23 (36,5%)
Nagana	17 (27%)	46 (73%)
Zawiadomienie rodzica	60 (95,2%)	3 (4,8%)
Zawiadomienie sądu	59 (93,7%)	4 (6,3%)
Cofnięcie telefonów	63 (100%)	0
Obniżenie kieszonkowego	40 (63,5%)	23 (36,5%)
Cofnięcie Internetu i gier komputerowych	59 (93,7%)	4 (6,3%)
Cofnięcie imprez i zajęć poza zakładem	61 (96,8%)	2 (3,2%)
Cofnięcie wyjść poza zakład	59 (93,7%)	4 (6,3%)
Nieudzielenie przepustki lub urlopu	58 (92,1%)	5 (7,9%)

Źródło: badania własne.

Również w zakresie środków dyscyplinarnych widać duże zróżnicowanie w częstotliwości wybierania poszczególnych odpowiedzi. Zdecydowanie dominuje nagana, która została wskazana przez 73% badanych. Kolejne dwie najczęściej wybrane odpowiedzi to upomnienie oraz obniżenie kieszonkowego (po 36,5%). W przypadku środków dyscyplinarnych pozostałe siedem odpowiedzi było wskazywane rzadziej niż przez co dziesiątego badanego. Cofnięcie zezwolenia albo nieudzielenie zezwolenia na rozmowy telefoniczne na koszt schroniska albo zakładu na okres do 1 miesiąca, z wyjątkiem rozmów z rodzicami albo opiekunem, jako jedyne nie zostało wskazane przez ani jednego respondenta. Dwie odpowiedzi wykraczały poza przyjęty katalog. Były to: ocena 0 z zachowania i pracy oraz odpowiedź „Przeciwstawne do wymienionych nagród”, która jednak nie była możliwa do jednoznacznej interpretacji.

Również hipoteza dotycząca najczęściej stosowanych środków dyscyplinarnych została potwierdzona jedynie częściowo. Upomnienie i nagana znalazły się wśród najczęściej stosowanych środków. Upomnienie uzyskało, jako jeden z nielicznych środków, odpowiedzi w zakresie „więcej niż 20 razy”, a także najwięcej wskazań w przedziale „1120 razy”. Podobne wyniki uzyskano w odniesieniu do nagany, która otrzymała najwięcej odpowiedzi ze wszystkich środków w zakresie „więcej niż 20 razy”, a także trzeci wynik w przedziale „1120 razy”. Jednocześnie uzyskały one dwie najmniejsze liczby odpowiedzi w polu „nigdy”. Również dane zawarte w tabeli nr 5 potwierdzają ich popularność – nagana uzyskała najwięcej wskazań (aż 73%),

61 W tabeli zastosowano skrócone nazwy poszczególnych środków dyscyplinarnych w celu zachowania większej przejrzystości. Są one zamieszczone w kolejności przedstawionej w przypisie nr 46, który zawiera również ich pełne nazwy. Możliwe było wskazanie wielu odpowiedzi.

natomiast upomnienie z wynikiem 36,5% znalazło się na drugim miejscu (*ex aequo* z obniżeniem kieszonkowego). W odniesieniu do środków dyscyplinarnych otrzymane wyniki również wskazują na niewielką popularność działań polegających na kontakcie z podmiotami zewnętrznymi – rodzicami/opiekunem albo sądem. Rodziców/opiekuna ani razu nie zawiadomiło 47,6% respondentów, a kolejne 31,7% robiło to „12 razy”. Jeszcze większy odsetek badanych nie zawiadomił ani razu sądu (55,6%, był to drugi najwyższy wynik), a 28,6% osób zrobiło to „12 razy”. Środki te uzyskały również znikomą liczbę wskazań na pytanie o najczęściej stosowane w danej placówce – jedynie 4,8% wskazało zawiadomienie rodziców/opiekuna, a 6,3% zawiadomienie sądu.

4.3. Liczba udzielanych nagród a stosowanych środków dyscyplinarnych

W celu zweryfikowania hipotezy nr 3, zakładającej, że w zakładach poprawczych częściej są udzielane nagrody niż stosowane środki dyscyplinarne, zsumowano liczbę odpowiedzi dla wszystkich przedstawicieli obu kategorii w każdym z wymiarów określających częstotliwość stosowania (tab. 6.). W tym przypadku pominięto dane obejmujące odpowiedzi „nie dotyczy – nie leży to w moich kompetencjach” oraz braki odpowiedzi, aby nie zafałszowały one właściwych wyników. Jednocześnie, ze względu na różną liczbę nagród i środków dyscyplinarnych, ograniczono się do podania wyników wyrażonych w procentach, ponieważ wyniki liczbowe mogłyby zaburzyć obraz.

Tabela 6. Częstotliwość udzielania określonych odpowiedzi w odniesieniu do nagród i środków dyscyplinarnych

Rodzaj oddziaływania	Nigdy	1–2 razy	3–10 razy	11–20 razy	Więcej niż 20 razy
Nagroda	34,6%	22,9%	29,1%	9%	4,4%
Środek dyscyplinarny	50,2%	28,5%	15,5%	4,2%	1,6%

Źródło: badania własne.

Hipoteza dotycząca częstszego udzielania nagród niż stosowania środków dyscyplinarnych (H 3) została potwierdzona. Choć poszczególne odpowiedzi (za wyjątkiem odpowiedzi „nigdy”) obejmowały przedziały liczbowe, a nie dokładne liczby, to jednak tendencja jest jasno zarysowana. Nagrody uzyskały ponad dwukrotnie większy odsetek wskazań w przedziałach „więcej niż 20 razy” oraz „1120 razy”, a także niemal dwukrotnie większy odsetek wskazań w przedziale „310 razy”. Środki dyscyplinarne uzyskały natomiast znacznie więcej wskazań (50,2% do 34,6%) przy odpowiedzi „nigdy”, a także nieznacznie więcej (28,5% do 22,9%) w przedziale „12 razy”. Potwierdza to przyjęte założenie, zgodnie z którym to nagrody będą częściej niż środki dyscyplinarne stosowanym środkiem oddziaływania. Uzyskały one więcej wskazań w trzech najwyższych przedziałach, natomiast środki dyscyplinarne wskazywano częściej jedynie w przedziale „12 razy”, a także w odpowiedzi „nigdy”.

5. Dyskusja

Hipotezę pierwszą, zgodnie z którą najczęściej udzielanymi w zakładach poprawczych nagrodami będą te polegające na chwaleniu nieletniego (pochwała, list pochwalny do rodziców lub opiekuna, list pochwalny do sądu) udało się potwierdzić jedynie częściowo. Uzyskane wyniki wskazały na dominującą rolę pochwał, jednakże rola listów była znacznie mniejsza. Dane z tabeli nr 2 pokazują, że częste było również udzielanie takich nagród jak: nagroda rzeczowa lub pieniężna, rozmowa telefoniczna na koszt zakładu i podwyższe-

nie kieszonkowego. Te sposoby oddziaływania, razem z pochwałą, należały również do grupy uzyskującej wiele wskazań w pytaniu dotyczącym nagród najczęściej udzielanych w danym zakładzie (za wyjątkiem telefonu, który tutaj uzyskał mniej wskazań). Wydaje się, że łączne potraktowanie odpowiedzi uzyskanych w tych dwóch pytaniach pozwala wskazać na dominującą rolę pochwały, nagrody rzeczowej lub pieniężnej oraz podwyższenia kieszonkowego. Nagrody te możemy zaliczyć do dwóch zaproponowanych wcześniej kategorii – polegających na chwaleniu nieletniego (pochwała) oraz o wymiernym charakterze (telefon i podwyższenie kieszonkowego). Należy zastanowić się, co powoduje taki stan rzeczy. Z jednej strony może to wynikać z charakteru tej grupy nagród. Wydaje się, że są one działaniami o najbardziej uniwersalnym charakterze – pochwała jest działaniem najmniej skomplikowanym, a jednocześnie niezbyt dalekim w skutkach, co pozwala na częste jej stosowanie. Nagroda rzeczowa lub pieniężna oraz podwyższenie kieszonkowego przynoszą nieletnim wymierne korzyści, a w przypadku nagrody można ją łatwo dopasować do zainteresowań i potrzeb danej osoby. Pamiętając, że tego rodzaju środki oddziaływania powinny być poddane indywidualizacji, by spełniały swoje funkcje wychowawcze⁶², należy zastanowić się, czy wymóg ten jest tutaj spełniony. Być może rzeczywiście jest tak, że pomimo swojego uniwersalnego charakteru, to właśnie te nagrody odnoszą najbardziej pozytywne skutki w procesie resocjalizacji nieletnich, jednakże aby to zweryfikować konieczne są dalsze badania, obejmujące analizę satysfakcji wychowanków z uzyskiwanych nagród oraz motywów kadr zakładów poprawczych do udzielania właśnie tej grupy nagród. Wyniki uzyskane w tym zakresie okazały się częściowo spójne z wynikami wcześniej prezentowanych badań. Katarzyna Drapała i Roman Kulma również wykazali najczęstsze stosowanie pochwał (jednakże były one rozumiane zarówno jako pochwały z u.p.n., jak i listy pochwalne) oraz częste udzielanie podwyżek kieszonkowego. Nieco niższa była jednakże rola nagród rzeczowych⁶³. Również wyniki badań Marcina Jurczyka okazały się częściowo zbieżne – najwięcej wychowanek definiowało nagrodę jako pochwałę (lub list pochwalny)⁶⁴, co pokazuje istotne znaczenie tego sposobu oddziaływania w procesie resocjalizacji.

Jak wspomniano wcześniej, w charakterze ilustracyjnym przedstawione zostaną również wyniki z niewielkiej grupy przebadanych nieletnich. Największa grupa nieletnich wskazała, że najczęściej udzielaną nagrodą jest pochwała, na drugim miejscu znalazła się natomiast nagroda rzeczowa lub pieniężna. Pozostałe nagrody nie uzyskały więcej niż dwóch wskazań. Również w pytaniu o to, ile razy nieletniemu udzielono danej nagrody w ciągu ostatnich dwóch lat, odpowiedzi były podobne. Odpowiedź „310 razy” uzyskała najczęściej wskazań w odniesieniu do pochwały, rozmowy telefonicznej na koszt zakładu oraz nagrody rzeczowej lub pieniężnej, natomiast odpowiedź „12 razy” w przypadku listu do rodziców (*ex aequo* z „nigdy”), zgody na korzystanie z Internetu lub gier komputerowych oraz podwyższenia kieszonkowego. W przypadku pozostałych nagród najczęściej wskazano odpowiedź „nigdy”. Wyniki te pokazują, że w odniesieniu do nagród odpowiedzi osób zatrudnionych w zakładach oraz wychowanków są zbliżone i sugerują dominację pochwał, a także istotną rolę nagród rzeczowych i pieniężnych. Nieletni natomiast rzadziej wskazywali podwyższenie kieszonkowego.

Druga hipoteza, zgodnie z którą najczęściej stosowanymi środkami dyscyplinarnymi miały być te polegające na różnych formach ganienia nieletniego (upomnienie, nagana, zawiadomienie rodziców/opiekuna oraz zawiadomienie sądu) również została potwierdzona tylko w części. W tym przypadku, analogicznie jak w kwestii nagród, rola środków polegających na kontakcie z podmiotami zewnętrznymi – rodzicami/opiekunem oraz sądem – okazała się znacznie mniejsza. Oprócz upomnienia i nagany, których rola była wiodąca, duży odsetek wskazań dotyczył również obniżenia kieszonkowego. Zbliżyła to uzyskane wyniki do zaproponowanej przez V. Konarską-Wrzošek grupy środków polegających na moralnym potępieniu

62 A. Polak-Kruszyk, *Kary dyscyplinarne i nagrody w procesie resocjalizacji skazanych*, [w:] J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności. Z zagadnień nauk penalnych*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2019, s. 156.

63 K. Drapała, R. Kulma, *Powrotność do przestępstwa...*, op.cit., s. 230-231.

64 M. Jurczyk, *Nagroda w procesie...*, op.cit., s. 4-6.

nagannego zachowania nieletniego i wyrażenia tego w formie przepisanej prawem (upomnienie, nagana)⁶⁵, rozbudowanej jednakże o obniżenie kieszonkowego. Również w odniesieniu do środków dyscyplinarnych warto zwrócić uwagę na uniwersalny charakter środków wskazanych najczęściej. Upomnienie i nagana są środkami łatwymi do zastosowania, a jednocześnie stosunkowo mało uciążliwymi dla nieletnich – nie tracą oni żadnych konkretnych przywilejów, a informacje o ich zachowaniu nie są podawane na zewnątrz. Z kolei obniżenie kieszonkowego jest dolegliwością odczuwalną dla wszystkich wychowanków, ponieważ zmniejsza pulę środków finansowych, którymi dysponują. Podobnie jak w odniesieniu do nagród, warto byłoby rozważyć, czy takie wybory pracowników zakładów są optymalne dla procesu resocjalizacji nieletnich. Być może wskazane powyżej argumenty okażą się trafne, jednakże wymaga to zweryfikowania w toku badań analizujących motywacje pracowników do stosowania określonych środków dyscyplinarnych oraz opinii nieletnich co do ich dolegliwości i skuteczności. Uzyskane wyniki w zakresie stosowania środków dyscyplinarnych również częściowo odpowiadają wynikom wcześniejszych badań. Najczęściej stosowana była nagana lub upomnienie, jednakże jedynie wobec 10% badanych zastosowano obniżenie kieszonkowego⁶⁶.

W odniesieniu do środków dyscyplinarnych największa grupa nieletnich wskazała, że najczęściej stosowanym środkiem dyscyplinarnym jest nagana. Na drugim miejscu znalazły się *ex aequo* upomnienie oraz nieudzielenie przepustki lub urlopu. Pozostałe nagrody nie uzyskały więcej niż jednego wskazania. W pytaniu o to, ile razy wobec nieletniego zastosowano dany środek dyscyplinarny w ciągu ostatnich dwóch lat, odpowiedzi były zbliżone. Odpowiedź „310 razy” wskazano najczęściej w przypadku nagany (*ex aequo* z odpowiedzią „nigdy”), a odpowiedź „12 razy” w przypadku upomnienia. W pozostałych przypadkach najczęściej wskazań uzyskała odpowiedź „nigdy”. Również w odniesieniu do środków dyscyplinarnych można zauważyć, że odpowiedzi osób zatrudnionych w zakładach i wychowanków rozkładają się podobnie. W obu grupach dominują nagany i upomnienia, jednakże wśród nieletnich jako najczęściej stosowany środek dyscyplinarny stosunkowo często wskazano również nieudzielenie przepustki lub urlopu. Znacznie mniejszą rolę odgrywało natomiast obniżenie kieszonkowego.

W pełni potwierdzona została trzecia hipoteza. Uzyskane wyniki potwierdzają – choć powinniśmy do nich podchodzić ostrożnie ze względu na sposób formułowania możliwych odpowiedzi – że w zakładach poprawczych częściej udziela się nagród niż stosuje środki dyscyplinarne. Takie działanie, w świetle badań Sławomira Śliwy, powinno być przez nieletnich odbierane pozytywnie⁶⁷. Zbyt częste stosowanie środków będących negatywną reakcją na dane zachowanie i w konsekwencji stosowanie zbyt wysokich wymagań (również w odniesieniu do możliwości uzyskania nagrody) może spowodować spadek skuteczności tego rodzaju działań⁶⁸. Warte przeprowadzenia byłyby również badania pozwalające zweryfikować, ile dokładnie nagród i środków dyscyplinarnych otrzymują poszczególni nieletni, a także w ilu przypadkach zachowana jest liczbowa przewaga udzielonych nagród. Pozwoliłoby to zweryfikować, czy przyjęta hipoteza byłaby prawdziwa również w odniesieniu do poszczególnych jednostek.

Odpowiedzi udzielone przez nieletnich również sugerują, że w zakładach poprawczych częściej udziela się nagród niż stosuje środki dyscyplinarne. Nagrody uzyskały większy odsetek wskazań w przypadku odpowiedzi „więcej niż 20 razy”, „310 razy”, „12 razy”, natomiast w przypadku odpowiedzi „1120 razy” był on zbliżony. Zdecydowanie większy odsetek wskazań uzyskały natomiast środki dyscyplinarne w przypadku odpowiedzi „nigdy”.

W odniesieniu do wszystkich trzech hipotez można zauważyć, że wyniki uzyskane od osób zatrudnionych w zakładach poprawczych, które to służyły do weryfikacji hipotez, były zbliżone do wyników uzyskanych wśród nieletnich, które jednak nie zostały objęte hipotezami ze względu na zbyt małą próbę. Taka zbieżność może wskazywać na prawdziwość uzyskanych odpowiedzi i ich zgodność ze stanem faktycz-

65 V. Konarska-Wrzošek [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzošek, *Postępowanie w sprawach...*, op.cit., s. 352.

66 K. Drapała, R. Kulma, *Powrotność do przestępstwa...*, op.cit., s. 231.

67 S. Śliwa, *Wybrane problemy resocjalizacji...*, op.cit., s. 130.

68 P. Franków, *Nagrody i kary dyscyplinarne w resocjalizacji skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 66, s. 71.

nym. Istnieje niewielkie prawdopodobieństwo, że wyniki uzyskane w obu grupach zostałyby zafałszowane w tak zbliżony sposób.

Przeprowadzone badanie miało istotne ograniczenia. Obejmowało ono stosunkowo niewielką próbę badawczą. Osoby badane nie były również dobrane równomiernie z poszczególnych zakładów poprawczych. Ponadto zakres uzyskanych danych nie pozwala na wyciąganie jednoznacznych wniosków i analizę sytuacji poszczególnych nieletnich. Ograniczenia te pozostają silnie związane z warunkami epidemicznymi, panującymi w czasie prowadzenia badań. Brak możliwości osobistej wizyty w zakładach znacznie utrudnił właściwą dystrybucję ankiet wśród osób badanych w obu grupach. Konieczność rozprowadzania ankiet przez sekretariaty mogła niekorzystnie wpłynąć na chęć jej wypełnienia wśród respondentów. Utrudnione było również samo uzyskanie zgód na przeprowadzenie badań w takiej formie. Jednakże badanie to umożliwia stworzenie pewnego obrazu udzielania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych przez osoby pracujące w zakładach poprawczych. Daje również ogłęd na to, jak często stosowane są poszczególne środki oddziaływania przewidziane przez u.p.n. Stanowi również dogodny punkt wyjścia do przyszłych badań o charakterze jakościowym, pozwalających na zweryfikowanie skuteczności, zasadności i motywów udzielania nagród i stosowania środków dyscyplinarnych właśnie w taki sposób.

Na marginesie warto zauważyć, że nowe katalogi nagród oraz środków dyscyplinarnych znalazły się również w projekcie nowej ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, która znajduje się obecnie na etapie konsultacji⁶⁹. W proponowanym art. 261 wskazany jest katalog nagród, które mogą być udzielane nieletnim w zakładach poprawczych. Nie obejmuje on istotnych zmian. Zgoda na wykonanie przedmiotu lub usługi w warsztatach szkolnych ma dotyczyć jedynie działania na potrzeby nieletniego, a nie jego najbliższych, pozostawiono również zgodę na korzystanie z Internetu, ale już nie gier komputerowych. W odniesieniu do udziału w zajęciach kulturalnych, oświatowych lub sportowych poza zakładem wskazano, że chodzi o zajęcia organizowane przez podmioty zewnętrzne. Wydłużono również możliwy okres przepustki z trzech do pięciu dni. Niewielkie zmiany zaproponowano również w odniesieniu do katalogu środków dyscyplinarnych. Projektowany art. 266 wspomina jedynie o cofnięciu zgody na korzystanie z Internetu, a nie z gier komputerowych, ponieważ nie ma ich już w katalogu nagród. Usunięto również środek w postaci cofnięcia albo nieudzielenia zgody na wyjście poza teren zakładu. Także tutaj, w odniesieniu do cofnięcia zgody na udział w zajęciach kulturalnych, oświatowych lub sportowych poza zakładem, dodano, że chodzi o zajęcia organizowane przez podmioty zewnętrzne. Powołane przepisy mają dotyczyć jedynie zakładów poprawczych, ponieważ nagrody i środki dyscyplinarne w okręgowych ośrodkach wychowawczych (stanowiących nowy środek wychowawczy) i schroniskach dla nieletnich zostały uregulowane oddzielnie. Z powyższego wynika, że same katalogi nagród i środków dyscyplinarnych nie ulegają w nowym projekcie istotnym zmianom.

6. Podsumowanie

Nagrody i środki dyscyplinarne pełnią istotną rolę w procesie resocjalizacji nieletnich. Są one rodzajem pozytywnej lub negatywnej reakcji na określone zachowania. Przeprowadzone badania, skierowane do pracowników zakładów poprawczych, stanowią uzupełnienie luki badawczej w tym zakresie i pozwalają na ich porównanie z wynikami uzyskanymi za pomocą innych metod badawczych. Ze względu na fakt, że zgodnie z wymogiem z art. 10 u.p.n. do zakładów trafiają osoby charakteryzujące się wysokim stopniem demoralizacji, konieczne jest dokładne i precyzyjne sformułowanie możliwych oddziaływań wobec nich, tak aby dążyć do osiągnięcia celu „maksimum” w resocjalizacji, którym jest umożliwienie funkcjonowania w społeczeństwie z poszanowaniem nie tylko norm prawnych, ale również moralnych i społecznych⁷⁰.

69 Projekt ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12349403/katalog/12805123#12805123> [dostęp: 13.01.2022].

70 H. Machel, *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001, s. 17-18.

Odpowiednie udzielanie nagród i stosowanie środków dyscyplinarnych, pozwalających na wskazanie, jakie zachowania są pożądane, a jakie nie, może znacznie przyczynić się do osiągnięcia tego celu.

Załącznik

– tabele zawierające pytania o liczbę udzielonych nagród i zastosowanych środków dyscyplinarnych

Nagroda	Nigdy	1–2 razy	3–10 razy	11–20 razy	Więcej niż 20 razy	Nie dotyczy – nie leży to w moich kompetencjach
Pochwała	☐	☐	☐	☐	☐	☐
List pochwalny do rodziców lub opiekuna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
List pochwalny do sądu rodzinnego	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zezwolenie na rozmowę telefoniczną na koszt zakładu	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nagroda rzeczowa lub pieniężna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Wykonanie przedmiotu lub usługi w warsztatach na użytek własny lub najbliższych	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zgoda na korzystanie z Internetu lub gier komputerowych	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zgoda na udział w imprezach lub zajęciach poza zakładem	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skrócenie lub darowanie zastosowanego środka dyscyplinarnego	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Udzielenie przepustki do 3 dni	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Udzielenie urlopu	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Podwyższenie kieszonkowego	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Udzielanie nagród i stosowanie środków dyscyplinarnych wobec nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych

Środek dyscyplinarny	Nigdy	1–2 razy	3–10 razy	11–20 razy	Więcej niż 20 razy	Nie dotyczy – nie leży to w moich kompetencjach
Upomnienie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nagana	☐	☐	☐	☐	☐	☐
List pochwalny do rodziców lub opiekuna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zezwolenie na rozmowę telefoniczną na koszt zakładu	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nagroda rzeczowa lub pieniężna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Wykonanie przedmiotu lub usługi w warsztatach na użytek własny lub najbliższych	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zgoda na korzystanie z Internetu lub gier komputerowych	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zgoda na udział w imprezach lub zajęciach poza zakładem	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skrócenie lub darowanie zastosowanego środka dyscyplinarnego	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Udzielenie przepustki do 3 dni	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Udzielenie urlopu	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Podwyższenie kieszonkowego	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Bibliografia

Akty prawne:

- Dekret Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie utworzenia sądów dla nieletnich, t.j. Dz.Pr.P.P. 1919 Nr 14, poz. 171.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 1919 r. w przedmiocie urzędzenia sądów dla nieletnich, t.j. Dz.Pr.P.P. 1919 Nr 63, poz. 378.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. 1932, poz. 571 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 1951 r. – Tymczasowy regulamin zakładów poprawczych, t.j. Dz.U. 1951, poz. 468.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 grudnia 1954 r. w sprawie zmiany rozporządzenia o organizacji schronisk dla nieletnich i tymczasowego regulaminu zakładów poprawczych, t.j. Dz.U. 1955, poz. 26.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, t.j. Dz.U. 2018, poz. 969.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1983 r. w sprawie organizacji i zasad pobytu nieletnich w zakładach poprawczych, t.j. Dz.U. 1983, poz. 126 z późn. zm.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., t.j. Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz.U. 2021, poz. 53 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, t.j. Dz. U. 2020, poz. 2176.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, t.j. Dz.U. 2017, poz. 487.
- Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw, t.j. Dz.U. 2013, poz. 1165.

Orzecznictwo:

- Wyrok SN z 23 marca 1983 r., IV KR 60/84, OSNPG 1984, nr 11, poz. 106.
- Wyrok SN z 18 września 1984 r., III KR 237/84, OSNPG 1985, nr 2, poz. 29.
- Uchwała składu 7 sędziów SN z 18 czerwca 1985 r., VI KZP 8/85, OSNKW 1985, nr 11–12, poz. 86.
- Wyrok TK z dnia 2 października 2012 r., U 1/12, OTKA 2012, nr 9, poz. 103.

Dokumenty urzędowe:

- Projekt ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12349403/katalog/12805123#12805123> [dostęp: 13.01.2022].

Literatura

- Bojarski T., Kruk E., Skrętowicz E., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Chomczyński P., *Działania wychowanków schronisk dla nieletnich i zakładów poprawczych. Socjologiczna analiza interakcji grupowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
- Drapała K., Kulma R., *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze (raport z badań)*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2014, nr 19, s. 204-246.
- Franków P., *Nagrody i kary dyscyplinarne w resocjalizacji skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 66, s. 65-76.

- Franków P., *Nagrody i kary dyscyplinarne w systemie oddziaływań penitencjarnych*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2011, t. XXVII, s. 195-205.
- Gaberle A., Korcyl-Wolska M., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2002.
- Górecki P., Konarska-Wrzosek V., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Heine M., *Efektywność resocjalizacji i jej uwarunkowania*, [w:] M. Prokosz (red.). *Dewiacyjne aspekty współczesnego świata. Przejawy – zapobieganie – terapia*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.
- Jaworska A., *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
- Kalisz Ł., *Wychowanie bez przemocy w systemie prewencyjnym ks. Jana Bosko*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2011, t. 10, s. 212-220.
- Konarska-Wrzosek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Korcyl-Wolska M., *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Machel H., *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2003.
- Mączyńska M., *Nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich – zagadnienia wybrane*, „Palestra” 2016, nr 5, s. 31-41.
- Mączyńska M., *Prawo nieletniego sprawcy czynu zabronionego do rzetelnego procesu sądowego na tle obowiązujących i projektowanych przepisów prawa polskiego oraz standardów międzynarodowych*, Akademia Frycza Modrzewskiego, Kraków 2017, https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/28073/MACZYNSKA_Prawo_nieletniego_sprawcy_czynu_zabronionego_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 12.01.2022].
- Polak-Kruszyk A., *Kary dyscyplinarne i nagrody w procesie resocjalizacji skazanych*, [w:] J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności. Z zagadnień nauk penalnych*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2019, s. 151-161.
- Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe, akty wykonawcze*, LIBRATA, Warszawa 1998.
- Śliwa S., *Wybrane problemy resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*, Wydawnictwa Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu, Opole 2013.
- Worek K., *Ewolucja zasad postępowania wobec nieletnich na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat*, [w:] K. Łukomiak (red.), *Prawo w Polsce 2000–2020*, Archaegrpah, Łódź 2020, s. 329-346.

Netografia:

- Jurczyk M., *Nagroda w procesie wychowania osób niedostosowanych społecznie*, <http://www publikacje.edu.pl/pdf/8971.pdf> [dostęp: 13.01.2022].
- Resocjalizacja* [hasło], [w:] Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/resocjalizacja;3967295.html> [dostęp: 12.01.2022].
- Zakłady Poprawcze i Schroniska dla Nieletnich*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zaklady-poprawcze-i-schroniska-dla-nieletnich> [dostęp: 12.01.2022].